

«ЗАТВЕРДЖУЮ»

Ректор Хмельницького університету
управління та права
імені Леоніда Юзькова,
доктор юридичних наук, професор,
заслужений юрист України

Олег ОМЕЛЬЧУК

«21» травня 2024 року

ВИСНОВОК

про наукову новизну, теоретичне та практичне значення
результатів дисертаційного дослідження
БАЦУЦИ ВІТАЛІЯ МИХАЙЛОВИЧА
на тему «Охорона прав на цифрові (віртуальні) активи»,
поданого на здобуття ступеня доктора філософії зі спеціальності 081 Право
галузі знань 08 Право, затверджену вченою радою Хмельницького університету
управління та права імені Леоніда Юзькова 25 жовтня 2021 року, протокол № 3
(зі змінами від 30 серпня 2023 року, протокол № 2)

ВИТЯГ

з протоколу засідання кафедри цивільного права та процесу і кафедри
міжнародного та європейського права Хмельницького університету управління
та права імені Леоніда Юзькова
від 20 травня 2024 року

ПРИСУТНІ:

Присутні: Гринько С. Д., завідувачка кафедри цивільного права та процесу, д-р юрид. наук, проф.; Якимчук С. О., заступниця завідувачки кафедри цивільного права та процесу, канд. юрид. наук, доц.; професори кафедри цивільного права та процесу: Бондаренко-Зелінська Н. Л., канд. юрид. наук, доц.; Ватрас В. А., д-р юрид. наук, проф.; Нагнибіда В. І., д-р юрид. наук, проф.; доценти кафедри цивільного права та процесу: Анікіна Г. В., канд. юрид. наук, доц.; Гарієвська М. Б., канд. юрид. наук, доц.; Сердечна І.Л., канд. юрид. наук, доц.; Трач О. М., канд. юрид. наук, доц.; Чорна Ж. Л., канд. юрид. наук, проф.; Грицишина Л.В, доктор філософії з права; Ромась М.І., доктор філософії з права; завідувачка кафедри міжнародного та європейського права Лозінська С.В., канд. юрид. наук, доц.; професори кафедри міжнародного та європейського права: Кожевнікова В. О., д-р юрид. наук, проф.; Черняк О. Ю., канд. юрид. наук, проф.; доценти кафедри: Іванова Р. А., канд. юрид. наук, доц.;

Іваницький А. М., доктор філософії з права; Кірик А.Ю., доктор філософії з права.

Запрошені: завідувач кафедри трудового, господарського та земельного права наук Костяшкін І. О., д- юрид. наук, проф.; аспірант кафедри цивільного права та Бацуца В.М.

З присутніх – 5 докторів юридичних наук, 14 кандидатів юридичних наук і докторів філософії – фахівці за профілем поданої на розгляд дисертації.

ПОРЯДОК ДЕННИЙ:

Обговорення дисертаційного дослідження аспіранта Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова БАЦУЦИ Віталія Михайловича на тему «Охорона прав на цифрові (віртуальні) активи», виконаного в Хмельницькому університеті управління та права імені Леоніда Юзькова та поданого на здобуття ступеня доктора філософії з галузі знань 08 Право за спеціальністю 081 Право, щодо рекомендації до розгляду та захисту в разовій спеціалізованій вченій раді.

СЛУХАЛИ:

заступницю завідувачки кафедри цивільного права та процесу, кандидатку юридичних наук, доцентку кафедри цивільного права та процесу Якимчук С. О., яка проінформувала присутніх про те, що Бацуца Віталій Михайлович народився у 1982 році у м. Хмельницький, Хмельницької області.

Освіта – вища. У 2005 році закінчив Київський національний університет імені Тараса Шевченка за спеціальністю «Правознавство».

З 2004 року по 2007 рік займався приватною юридичною практикою. З 2007 року по 2009 рік працював помічником голови Київського міжобласного апеляційного господарського суду. З 2009 року по теперішній час працює на посаді судді Господарського суду Київської області.

З вересня 2021 року навчається в аспірантурі Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова.

Тема дисертаційного дослідження Бацуци Віталія Михайловича «Охорона прав на цифрові (віртуальні) активи» була затверджена вченою радою Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова 25 жовтня 2021 року, протокол № 3 (зі змінами від 30 серпня 2023 року, протокол № 2).

Науковий керівник – професор кафедри цивільного права та процесу, доктор юридичних наук, професор Нагнибіда Володимир Іванович.

Дисертація виконана відповідно до наукової теми кафедри цивільного права та процесу на 2017–2023 роки «Актуальні питання правового регулювання особистих немайнових та майнових відносин у контексті приведення законодавства України до європейських стандартів» (державний

реєстраційний номер 0117U000105, що є складовою частиною наукової теми Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова на 2017–2026 роки (державний реєстраційний номер 01178U000103).

СЛУХАЛИ:

Доповідь аспіранта Бацуци В. М., який зазначив, що актуальність теми дослідження обумовлена тим, що необхідність доктринального вивчення проблем цифрових активів як об'єктів цивільних прав, а отже, й засад функціонування ринку таких активів, дослідження аспектів їхньої цивільно-правової охорони та правового режиму, є своєчасним та необхідним у реаліях невідпущеної цифровізації української та світової економік. Крім цього, важливим є врахування зарубіжного досвіду розвинених європейських держав, де на нормативному рівні останні роки розвивається як категоріальний апарат, так і встановлюються тести і критерії оборотоздатності цифрових активів. Також для України в умовах триваючої війни це питання набуває великого значення, у зв'язку з необхідністю пошуку альтернативних джерел фінансування видатків державного бюджету за рахунок встановлення нових об'єктів оподаткування, якими є цифрові активи.

Процеси цифровізації суспільно-політичного та економічного життя сучасного глобалізованого світу є невід'ємною ознакою новітнього часу. Темпи їхнього перебігу, масштаби диференціації та проникнення в усі сфери людської взаємодії вже давно не викликають здивування, хоча в окремих державах досі продовжуються спроби їх контролювати чи обмежити. У демократичних суспільствах, навпаки, прослідковується наступний етап інтеграції реального та цифрового вимірів співіснування – унормування тих аспектів диджиталізації, що досі перебували поза межами правового регулювання. Безперечно, до предметів такої легітимації слід віднести й цифрові активи, що у своїй складності та багатоманітності давно становлять окремий сектор світової економіки, адже ринкова капіталізація одного лише ринку криптовалют (як одного з видів цифрових активів) станом на березень 2024 року становила 2,7 трильйона доларів США. Труднощів у їх правовій регламентації додають невизначеність самого об'єкта регулювання, його природи, ключових ознак, механізмів обігу та контролю, засад і підходів до оподаткування, порядку та принципів атрибуції цифровим цінностям конкретної вартості, наприклад грошової.

Мета дисертаційного дослідження полягає в розробленні науково-теоретичної концепції охорони прав на цифрові (віртуальні) активи в сучасному цивільному праві України з урахуванням права ЄС та законодавства зарубіжних країн, а також формування на цій основі наукових висновків та пропозицій до чинного законодавства України.

На основі здійсненого дослідження цивільно-правової охорони цифрових активів визначено два концептуально відмінні підходи, в межах яких існують погляди на тлумачення цього поняття, де, з одного боку пропагується найбільш обмежений погляд на такі активи через ототожнення їх з криптовалютами та іншими криптоактивами, а з іншого – навпаки, до цифрових активів пропонується відносити будь-які об'єкти, що мають або можуть мати цінність (тобто фактично виступати активами), з огляду на їхню цифрову природу – від фотографій, які зберігаються у хмарному сервісі в електронному вигляді, до невзаємозамінних токенів (NFT) та інших токенизованих активів і криптовалют.

Зважаючи на нормативні та доктринальні джерела, у роботі обґрунтовується підхід, згідно з яким саме електронна форма вираження та можливість атрибуції цифровому активу певної економічної майнової цінності (отримання вигоди в майбутньому від його використання, поширення тощо) є фундаментальною ознакою віртуальних активів. Натомість обговорювані в наукових джерелах риси, притаманні лише криптовалютам (блокчейн-технологія, наявність унікального ідентифікатора), на наше переконання, не можуть вважатись ознакою, що характеризує цифрові активи як об'єкт цивільних правовідносин, адже механізми формування такої цінності є унікальними, оскільки не встановлюються національними банками або іншими державними регуляторами, а отже, є децентралізованими та ринковими за своєю природою.

Встановлено, що конститутивні ознаки цифрових активів закріплюються на нормативному рівні в законодавчих актах Великобританії, у праві ЄС та тих, поки небагаточисельних держав, що розробили власні закони у сфері обігу віртуальних активів. Водночас окремою тенденцією американського законодавства на федеральному рівні та рівні штатів є існування і поступове розширення практики регламентації відносин, пов'язаних з цифровими активами одночасно в галузі комерційного (господарського) права та імплементація в інститут довіреного (фідуціарного) доступу до таких активів.

У цьому контексті резюмується, що відмінність між принципами, закладеними в дефініцію цифрового активу, залежно від галузі (з одного боку – цивільне та комерційне право, з іншого – фінансове), виявляється крізь призму більш широкого трактування змісту концепції цифрових активів, коли мова йде про цифровий актив як власність особи, до якої повинен гарантуватись доступ довіреної особи, зокрема, в разі смерті довірителя, у площині комерційного права.

У першому випадку цифрові активи можуть охоплювати такі об'єкти, як: дані, текст, електронні листи, документи, аудіо, відео, зображення, звуки, вміст соціальних мереж, коди, медичні записи, записи медичного страхування, вихідні коди комп'ютерів, комп'ютерні програми, програмне забезпечення, ліцензії на програмне забезпечення, бази даних або подібне, включаючи імена користувачів і паролі, створені, надіслані, передані, отримані або збережені

електронними засобами на цифровому пристрої. У другому – засадничим є підхід штату Вайомінг, де цифровий актив прирівняний до нематеріальної власності з поширенням, за аналогією закону, на них відповідних режимів власності на традиційні об'єкти (режим загальних нематеріальних активів (благ) щодо цифрових споживчих активів; режим цінних паперів та інвестиційної власності стосовно цифрових цінних паперів; та грошей стосовно віртуальних валют).

У роботі виявлено наявну тенденцію, яка свідчить, що відповідні регулятори проводять диференціацію видів криптографічних токенів як різновидів цифрових активів у зв'язку з їхнім конкретним регулятивним та контролюючим потенціалом. Більш суворий нагляд відповідно пропонується встановлювати над тими активами, які можна вважати «забезпеченими», – в першу чергу, інвестиційними токенами, в тому розумінні, що вони є подібними до відомих фінансових інструментів «реального» сектору економіки, але існують та відображаються лише у цифровій формі, а не у значенні цифрового представлення реальних цінних паперів, боргових інструментів, акцій тощо. Натомість платіжні або сервісні токени і їхній обіг можуть перебувати поза межами регуляторного впливу і контролю держави, корелюючи з механізмами децентралізації і приватним характером обороту відповідних цінностей.

Обґрунтовано, що сучасний стан ринку віртуальних активів спричиняє додаткові труднощі для дослідників та регуляторів, оскільки аналізовані явища правової дійсності та їхнє нормативне регулювання саме зараз перебувають на динамічному етапі свого становлення та трансформації, узгодження і апробації на практиці, коли чимало законодавчих підходів зазнають суттєвих змін. Це вимагає як усвідомлення мінливості особливостей регламентації відповідних суспільних відносин, так і одночасно доктринального пошуку фундаментальних принципів ефективної побудови обігу цифрових активів у національному та європейському правових просторах.

При цьому сприйняття цих ідей та принципів, хоч початково і декларованих крізь призму боротьби з відмиванням коштів та фінансуванням терористичної діяльності за допомогою децентралізованих інструментів віртуальних валют, відбувається й у нормотворчій діяльності інституцій ЄС та повинно надалі враховуватись не лише державами-членами ЄС, але й Україною при розбудові правової бази функціонування ринку цифрових активів у його «нормальному» стані щоденного комерційного обороту.

Зроблено висновок, що досягненню амбіційних цілей побудови єдиного новітнього підходу до широкого спектра видів діяльності, пов'язаних із криптоактивами на рівні Регламенту Європейського парламенту та Ради про ринки криптоактивів (MiCA) сприяє поєднання спеціальних для криптоактивів механізмів авторизації і контролю за наданням послуг у цій сфері із пристосуванням усталених інститутів права ЄС, зокрема права захисту прав споживачів, інститутів фінансового, банківського та кредитного права Союзу,

до потреб ринку цифрових активів. У свою чергу, це узгоджується із сформульованими дослідниками принципами регулювання криптоактивів.

Доведено, що в досліджених підходах законодавств держав-членів ЄС у сфері регулювання реєстрації та здійснення підприємницької діяльності емітентами токенів та інших криптоактивів, постачальниками послуг у сфері цифрових активів, прослідковується єдина для європейського правового простору логіка регулювання, подібна у ключових аспектах підходам, втіленим у MiCA. Такі суб'єкти підлягають контролю та нагляду з боку уповноважених державних органів на предмет відповідності та постійного дотримання вимог щодо організації та внутрішнього управління, доброї репутації і належної комунікації як з державою, так і з кінцевими споживачами. Правила щодо комунікації охоплюють і маркетингові стратегії, і цінову політику, а також перебувають у прямому зв'язку з використанням належних і відповідних здійснюваній діяльності способів захисту інформації, записів у розподіленому реєстрі (якщо застосовується ця технологія) і кібербезпеки.

Додатково встановлено, що у німецькому законодавстві враховується технологічний та інформаційний аспекти обігу криптоцінних паперів з усвідомленням доречності встановлення спеціальних правил у цих питаннях на підзаконному рівні, що простіше та ефективніше підлаштовувати шляхом внесення змін уповноваженими органами виконавчої влади у зв'язку з реаліями фактичних операцій із подібними цифровими активами, їхніми ризиками та перевагами.

Водночас, у законодавстві деяких американських штатів подібно до поступового усталення у праві ЄС парадигми класифікації токенів та інших цифрових активів, залежно від їхньої природи і функціонального призначення (сервісні, безпекові, інвестиційні токени та окремо криптоактиви), на понятійному рівні, хоч із застосуванням іншої термінологічної бази (цифрові споживчі активи, цифрові цінні папери та окремо віртуальні валюти), закладаються подібні принципи розмежування. Безперечною основою для цього є єдине коло явищ легально описуваної «віртуальної дійсності» у формі використовуваних на ринку різновидів цифрових активів.

Зроблено висновок, що набуття, володіння, користування та розпорядження правами на цифрові активи Законом України «Про віртуальні активи» нерозривно пов'язується із системою забезпечення обороту віртуальних активів, що визначається як програмний або програмно-апаратний комплекс обміну електронними даними, який забезпечує ідентифікацію та оборотоздатність віртуальних активів. Видається, що таке формулювання звужує розуміння цифрових активів та відповідно обмежує можливість вчинення врегульованих цим Законом правочинів лише тими, що створюються та поширюються за допомогою технології розподіленої книги або подібної до неї, на що вказує вимога забезпечення ідентифікації та оборотоздатності цифрових активів. Тобто з правового регулювання виключаються віртуальні

активи, не засновані на технології розподіленого реєстру (*Distributed Ledger Technology, DLT*) чи схожих цифрових механізмах, наприклад, шляхом застосування NFT-технологій (*Non-Fungible Token*), які засновуються на використанні невзаємозамінних токенів.

Наукова новизна отриманих результатів полягає в тому, що дисертаційна робота є першим в Україні комплексним дослідженням правової природи цифрових (віртуальних) активів як об'єктів цивільних прав та засад їхнього обороту. За результатами дослідження, сформульовано і обґрунтовано низку важливих теоретичних та практичних наукових положень, рекомендацій і узагальнень, що виносяться на захист, зокрема:

уперше:

- доведено, що фундаментальними ознаками віртуальних активів є електронна форма їхнього вираження та можливість атрибуції цифровому активу певної економічної майнової цінності (отримання вигоди від їх використання, поширення, передачі прав на них тощо), а не їхня пов'язаність із блокчейн-технологіями та наявність унікального ідентифікатора, які притаманні передусім криптовалютам, як одному з видів цифрових активів; при цьому механізми формування зазначеної цінності є унікальними, оскільки не встановлюються національними банками або іншими державними регуляторами, а формуються децентралізовано за ринковими принципами;

- обґрунтовано необхідність зміни, закріпленої у Законі України «Про віртуальні активи», підходу щодо поділу цифрових активів на забезпечені та незабезпечені шляхом його зміни не лише у понятійному аспекті, але й через розширення вимог до здійснення операцій з цифровими активами, залежно від їхніх виду та фінансової природи, зокрема, варто засновуватися на: розмежуванні криптоактивів та їхніх різновидів, залежно від використання інших активів для стабілізації їхньої вартості чи відсутності цієї операції; технологічних особливостях їх виникнення та поширення і природі економічного використання, із розширенням обсягу регулювання через включення інших видів цифрових активів, зокрема тих, що не базуються на технології розподіленої книги (реєстру) чи подібних технологіях;

- сформульовано засади правового регулювання діяльності емітентів цифрових активів та відмежування їх від постачальників послуг, пов'язаних з обігом цифрових активів з урахуванням відмінного правового статусу емітентів, вимог до надання контролюючими органами дозвільних документів для ведення ними відповідних видів підприємницької діяльності, фінансово-правових вимог та комунікаційних обов'язків під час здійснення емітентами транзакцій із власниками прав на цифрові активи;

удосконалено:

- розуміння цифрових активів як нематеріальних активів, яким притаманні основні та додаткові характеристики; до основних належать: відсутність матеріальної форми, можливість ідентифікації, отримання майнової вигоди; до

додаткових належать: можливість автоматичного виконання і закодування відомостей про права та обов'язки безпосередньо в цифрових активах, їхнє вільне переміщення у різних децентралізованих системах, взаємодія з іншими цифровими активами. Стосовно криптовалют та інших активів, заснованих на технології блокчейну – також керованість за допомогою криптографічних ключів, необхідних для доступу до активів і підписання транзакцій, ініціювання передачі активів (тобто спеціальний порядок авторизації доступу до таких активів та передачі прав на них);

- підхід, за якого у фінансово-правовому аспекті принципи правового регулювання обігу цифрових активів повинні ґрунтуватися на досягненні мети узгодження цілей діяльності та інтересів організацій, які пов'язані із криптоактивами загалом та криптоактивами як фінансовими інструментами, з наявним регулюванням для гармонізації регуляторних стандартів на основі ризику. У зв'язку з цим, криптоактиви, які є фінансовими активами або пропонуються відповідними компаніями як фінансові послуги та відповідна діяльність, повинні підлягати фінансовому регулюванню та контролю, а не лише загальному цивілістичному регулюванню у сфері цифрових активів; обов'язковою умовою при цьому мають бути взаємні специфічні договірні зобов'язання між відповідним майданчиком розміщення криптоактивів та їх власником;

- правові засади набуття та розпорядження майновими правами на цифрові активи в частині необхідності втілення в нормах ЦК України (при посвідченні майнових прав на цифрові активи та факту їх переходу від одного власника (володільця) до іншого) вимог технологічного характеру, шляхом розширення переліку можливих способів верифікації транзакцій та ідентифікації сторін правочину через впровадження механізмів, які можуть функціонувати *ad hoc* стосовно конкретного активу, який не обертається в системі, а існує як унікальний об'єкт майнових прав;

дістало подальшого розвитку:

- доктринальні позиції щодо засад набуття права власності та здійснення правочинів із цифровими активами у світлі наукового розроблення концепцій віртуальної власності та цифрової речі, зокрема в частині запровадження ефективних стандартів гарантування оборотності цифрових активів та підтвердження добросовісності володіння ними;

- обґрунтування методологічного спрямування мети правового регулювання цифрових активів залежно від його рівнів: у випадку законодавчого та підзаконного рівнів – метою має бути юридизація та легалізація цифрових активів як таких, а також основні засади їх обороту та правової охорони і захисту; на рівні локальних актів комерційних суб'єктів, діяльність яких пов'язана з обігом цифрових активів (у т.ч. криптобірж) – мета пов'язана із прикладними, функціональними завданнями їх обліку, обігу та гарантування безпеки доступу до них і автентифікації їх правоволодільців;

водночас на всіх рівнях мають враховуватись наявні технологічні концепції, що визначають електронну та інформаційну сутність і цінність цих активів;

- підходи до правової та адміністративно-організаційної імплементації засад і способів захисту прав власників віртуальних активів до національної системи захисту прав споживачів, зокрема щодо здійснення авторизації (допуску на ринок) та подальшого нагляду уповноважених державних органів за здійсненням операцій емітентами та постачальниками послуг щодо криптоактивів.

По закінченню доповіді присутніми було поставлено до аспіранта Бауци В. М. такі питання:

Професорка кафедри міжнародного та європейського права докторка юридичних наук, професорка Кожевнікова В. О.: Які Ви вбачаєте ключові наявні в українській та зарубіжній доктринах підходи до формулювання дефініцій цифрових активів як правового поняття?

Відповідь: Аналізуючи наявні дослідження з цієї тематики, можна прослідкувати два полюси, між якими розташовуються підходи до тлумачення поняття цифрового активу, де, з одного полюсу пропагується найбільш обмежений погляд на такі активи через ототожнення їх з криптовалютами та іншими криптоактивами, а з іншого – навпаки, до цифрових активів пропонується відносити будь-які об'єкти, що мають або можуть мати цінність (тобто фактично виступати активами), зважаючи на їхню цифрову природу – від тих ж фотографій, які зберігаються у хмарному сервісі в електронному вигляді, до NFT та інших токенизованих активів і криптовалют. Разом з тим існуючі дискусії в цьому контексті стосуються відсутності домовленості між практиками (як економістами, так і спеціалістами в ІТ-галузі) і дослідниками не лише щодо змісту аналізованих понять, але й їхнього обсягу та самої сфери застосування, – тому під цифровим активом у аналітичних джерелах, присвячених вивченню криптовалюти та засадничої для неї технології блокчейну, цей термін може атрибутуватись до суттєво відмінної категорії явищ, ніж та, що є предметом наукових студій більш гуманітарного спрямування. З іншого боку, в наукових працях економічного спрямування трапляється надто загальне та невизначене розуміння цифрових активів, до прикладу, як таких, що включають обладнання та інтелектуальну власність, передусім програмне забезпечення та телекомунікаційні технології.

Професорки кафедри цивільного права та процесу, кандидатки юридичних наук, професорки Бондаренко-Зелінської Н. Л.: В чому проявляється роль міжнародних рекомендаційних джерел при розбудові новітнього законодавства у сфері обігу цифрових (віртуальних) активів?

Відповідь: Наразі Закон України «Про віртуальні активи» у ч. 3 ст. 24 прямо визначає, що Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку в межах своєї компетенції враховує міжнародний досвід розвитку ринку віртуальних активів, рекомендації міжнародних чи міжурядових організацій, а також забезпечує імплементацію відповідних міжнародних стандартів, зокрема стандартів Групи з розробки фінансових заходів боротьби з відмиванням грошей (FATF). Така вказівка лише підкріплює доцільність врахування національними законодавцями при розробці регуляторних актів поглядів та підходів, утілених у міжнародних рекомендаційних джерелах *soft law*, над опрацюванням яких залучають провідних спеціалістів у аналізованій галузі.

Доцентки кафедри цивільного права та процесу, кандидатки юридичних наук, професорки Чорної Ж. Л.: Обґрунтуйте більш детально роль та значення Регламенту Європейського парламенту та Ради про ринки крипто-активів (MiCA) у контексті його впливу на регулювання та подальше функціонування ринку віртуальних активів в Україні.

Відповідь: MiCA як Регламент та джерело вторинного права ЄС є комплексним системоутворювальним актом, спрямованим на формування єдиної екосистеми обігу криптоактивів – від їхньої публічної пропозиції і підготовки білої книги до регулювання всього спектра можливих та потенційно важливих для кінцевого споживача і контролюючих органів операцій (послуг) із ними. У цьому світлі MiCA виконує кілька взаємопов'язаних функцій, заснованих на цілісному розумінні правової й ціннісно-економічної природи криптоактивів та їх цифрового походження: 1) перебуваючи у тісному зв'язку із положеннями інших актів Союзу або їхніх проєктів, що стосуються технології DLT, MiCA виходить з коректного технологічного розуміння способів створення та поширення криптоактивів (включно з покладенням на суб'єктів підприємницької діяльності у аналізованій сфері зобов'язань з кібербезпеки, захисту конфіденційної інформації та ін.), спрямовується на використання їхніх фінансових переваг та мінімізацію можливих ризиків, не стримуючи, а стимулюючи розвиток відповідного фінансового сектора, зокрема не забороняючи використання криптоактивів як засобів платежу чи способів заощадження; 2) саме на змісті та особливостях різних типів криптоактивів Регламент засновує диференціацію правового регулювання, основну увагу приділяючи дискусійно найважливішим та поширеним на сучасному етапі розвитку ринку цифрових активів токенам електронних грошей та токенам, прив'язаним до інших активів; 3) MiCA розглядає ринок криптоактивів крізь призму поєднання та узгодження інтересів емітентів криптоактивів, постачальників послуг криптоактивів, кінцевих користувачів, що отримують правову охорону на основі механізмів захисту прав споживачів, та функцій

контролюючих і наглядових органів, які здійснюють авторизацію (допуск на ринок на основі аналізу, серед іншого, установчих документів та білої книги криптоактивів) перших двох суб'єктів у світлі відповідності умовам та правилам випуску криптоактивів і здійснення операцій з ними, та подальший нагляд із можливістю витребування необхідної інформації та призупинення надання відповідних послуг тощо.

Доцентки кафедри цивільного права та процесу, кандидатки юридичних наук, доцентки Сердечної І. Л.: Чи здійснювали Ви порівняльно-правовий аналіз умов ведення підприємницької діяльності у країнах-членах ЄС, пов'язаної із цифровими активами? Чи можливо говорити про формування певних тенденцій у цій сфері?

Відповідь: Так, у роботі визначено, що у досліджених підходах законодавств держав-членів ЄС у сфері регулювання реєстрації та здійснення підприємницької діяльності емітентами токенів та інших криптоактивів постачальниками послуг у сфері цифрових активів, прослідковується єдина для європейського правового простору логіка регулювання, співзвучна у ключових аспектах підходам, втіленим у MiCA. Такі суб'єкти підлягають контролю та нагляду з боку уповноважених державних органів на предмет відповідності та постійного дотримання вимог щодо організації та внутрішнього управління, доброї репутації і належної комунікації як з державою, так і з кінцевими споживачами. Правила щодо комунікації охоплюють і маркетингові стратегії, і цінову політику, а також перебувають у прямому зв'язку з використанням належних і відповідних здійснюваній діяльності способів захисту інформації, записів у розподіленому реєстрі (якщо застосовується ця технологія) і кібербезпеки.

Після відповідей на запитання було озвучено висновок **наукового керівника професора кафедри цивільного права та процесу, доктора юридичних наук, професора Нагнибіди Володимира Івановича.**

У висновку зазначено про тематику опублікованих статей та апробацію результатів дослідження, а також дані про впровадження науково обґрунтованих пропозицій щодо удосконалення норм законодавства, якими врегульовано правовий режим обігу цифрових активів в Україні.

Проведене дисертаційне дослідження відповідає вимогам актуальності, оригінальності, містить наукові положення, нові науково обґрунтовані теоретичні результати, має істотне значення для науки цивільного права та практичної і нормотворчої діяльності в цій сфері. У ньому прослідковується чіткість формулювання й аргументування авторської позиції. Зазначимо, що викладені аспірантом особисто сформульовані теоретичні положення,

узагальнення та висновки розширюють і поглиблюють уявлення про цифрові (віртуальні) активи як об'єкти цивільних прав.

Автором дисертації використано значний обсяг наукових праць вітчизняних та зарубіжних вчених, здійснено ґрунтовний аналіз нормативно-правових джерел національного законодавства, права ЄС та зарубіжних законодавств за тематикою дисертаційної роботи. Використані в дисертації положення, ідеї та гіпотези інших авторів мають відповідні посилання та застосовані лише для підкріплення ідей здобувача. Крім того, при проведенні дослідження В. М. Бацуца використовував різноманітні методи, серед яких діалектичний, порівняльно-правовий, формально-логічний, догматичний, метод функціонального аналізу.

Більшій обґрунтованості авторського викладу сприяла впорядкована побудова структури роботи, яка характеризується логічною послідовністю і своєю завершеністю, доступністю для сприйняття. Результати дослідження виключають неоднозначне тлумачення, переконливо аргументовані, логічно-послідовні, характеризуються ознаками наукової новизни, можуть бути основою для подальшої розробки у науково-дослідній сфері, концепцій, стратегій тощо.

Відзначимо, що основні наукові результати дисертації Бацуца В. М. висвітлені у 4 публікаціях у наукових виданнях, які включені до переліку наукових фахових видань України та 3 тезах доповідей на науково-практичних конференціях.

Характеризуючи здобувача особисто, варто зазначити, що Бацуца В. М. під час проведення дисертаційного дослідження зарекомендував себе як цілеспрямований, наполегливий та відповідальний. При цьому дисертант виявив такі основні риси науковця, як: творче та якісне виконання плану дослідження; вміння самостійно вирішувати складні теоретичні та практичні завдання досліджуваної тематики; високий рівень спроможності аналізувати, прагнення до висування оригінальних ідей та досягнення поставлених цілей.

Все вищевказане, а також належний рівень теоретичної підготовки здобувача в галузі юридичної науки, володіння сучасними методами дослідження, а також здатність до розв'язання поставлених задач та вирішення важливої наукової проблеми дають підстави зробити висновок, що дисертація Бацуца В. М. є самостійним, творчим, завершеним дослідженням актуальної проблематики, що відповідає науковій спеціальності, за якою вона виконана, містить наукову новизну та дозволяє вирішувати конкретне наукове завдання, яке має вагомий науковий значення для теорії й практики.

У висновку науковий керівник зазначив, що представлена до розгляду дисертаційна робота Бацуца В. М. є завершеною та самостійною роботою, яка претендує на високу оцінку і може бути рекомендована до захисту у спеціалізованій вченій раді.

Після цього слово було надано рецензентам дисертаційної роботи.

Рецензент – Професорка кафедри міжнародного та європейського права, кандидатка юридичних наук, професорка Черняк О. Ю. відзначила високий науковий рівень дисертаційного дослідження В. М. Бацуци.

Обрана дисертантом тема для дослідження характеризується як актуальна, враховуючи те, що на сьогодні питання належного нормативно-правового регулювання та супутнього доктринального осмислення правових режимів обігу різних віртуальних активів в Україні та розвинених зарубіжних державах все ще перебувають у стадії розробки підходів до їх унормування та формування правової думки. Безперечною причиною цього є стрімкий розвиток ринку таких активів у нашій державі та у світі загалом, невпинне збільшення обсягів капіталовкладень як у самі віртуальні активи, так і інфраструктуру їх безперебійного обігу. Рецензована дисертація торкається широкого кола питань, які стосуються не лише питань національного цивільно-правового регулювання віртуальних активів як об'єктів майнових цивільних прав, а й порівняльно-правової сторони цього питання, а також огляду зарубіжних та українських судових прецедентів. Автор не тільки аналізує зарубіжний досвід регулювання обороту віртуальних активів, але й пропонує напрямки імплементації окремих положень у законодавство України та вдосконалення цивільного-правового регулювання пов'язаних питань. Зазначене свідчить про високий рівень актуальності, науково-теоретичну і практичну цінність рецензованого дисертаційного дослідження.

Метою дисертаційного дослідження є розроблення науково-теоретичної концепції охорони прав на цифрові (віртуальні) активи в сучасному цивільному праві України з урахуванням права ЄС та законодавства зарубіжних країн, а також формування на цій основі наукових висновків та пропозицій до чинного законодавства України.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що дисертація є першим в Україні науковим дослідженням правової природи цифрових (віртуальних) активів як об'єктів цивільних прав та засад їхнього обороту.

Зміст дисертації в цілому характеризується досить високим теоретичним і науково-методологічним рівнем вирішення поставлених завдань. Чітко виражений науковий підхід, зокрема, вдало розроблені дефініції, класифікації і критерії дозволили автору аргументовано визначити власну позицію щодо багатьох дискусійних проблем цивільно-правового регулювання обігу цифрових активів в Україні та зарубіжних країнах.

Вбачається позитивним практичне значення низки одержаних результатів. Викладені в дисертації положення, висновки та рекомендації можуть бути використані у: науково-дослідній сфері – як базис для подальших наукових досліджень цивільно-правової природи цифрових активів та механізмів охорони прав на них в Україні та державах-членах ЄС;

нормотворчому процесі – сформульовані у дисертації висновки щодо вдосконалення чинного національного законодавства можуть стати основою для внесення змін до законів України «Про віртуальні активи», «Про ринки капіталу та організовані товарні ринки», «Про валюту і валютні операції», «Про захист прав споживачів» та інших актів; *правозастосовній діяльності* – положення дисертаційного дослідження сприятимуть забезпеченню єдності розуміння і правильного застосування норм, які регулюють цивільно-правові аспекти виникнення та розпорядження правами на цифрові активи, а також встановленню усталених підходів до їх захисту в судовій практиці; у *навчальному процесі* – при підготовці відповідних розділів підручників і навчальних посібників з цивільного права, інформаційного права та викладанні цих дисциплін.

Водночас поряд з позитивною оцінкою дисертації Бацуци В. М., дисертація, як і будь-яке нове творче дослідження, містить окремі дискусійні положення, які потребують додаткової аргументації чи роз'яснення дисертантом під час прилюдного захисту та є можливими для врахування при здійсненні подальших наукових досліджень з обраної тематики. Зокрема, автор визначає, що у фінансово-правовому аспекті принципи правового регулювання обігу цифрових активів повинні ґрунтуватися на досягненні мети узгодження цілей діяльності та інтересів організацій, які пов'язані із криптоактивами загалом та криптоактивами як фінансовими інструментами, з наявним регулюванням для гармонізації регуляторних стандартів на основі ризику. У зв'язку з цим, на думку дисертанта, криптоактиви, які є фінансовими активами або пропонуються відповідними компаніями як фінансові послуги та відповідна діяльність, повинні підлягати фінансовому регулюванню та контролю, а не лише загальному цивілістичному регулюванню у сфері цифрових активів. Разом з тим, автор у дисертаційному дослідженні не пропонує конкретних способів такого нормативного узгодження положень означених галузей законодавства крізь призму регулювання ними криптоактивів. У п. 9 наукової новизни автор вказує на розвинення у науковій праці підходів до правової та адміністративно-організаційної імплементації засад і способів захисту прав власників віртуальних активів до національної системи захисту прав споживачів, зокрема щодо здійснення авторизації (допуску на ринок) та подальшого нагляду уповноважених державних органів за здійсненням операцій емітентами та постачальниками послуг щодо криптоактивів. При цьому в дисертації не здійснено докладного аналізу та не визначено засад імплементації цифрових активів як об'єктів, операції з якими повинні відповідати та захищатися законодавством України у сфері захисту прав споживачів.

Разом з тим, наведені зауваження загалом не впливають на позитивну оцінку роботи. Дисертація є завершеним, актуальним, самостійним та аргументованим дослідженням. Положення і висновки дисертації належним

чином висвітлені у публікаціях автора та апробовані під час участі у конференціях та у ході навчального процесу.

Обґрунтованість одержаних результатів підтверджена теоретичною та методологічною базою дослідження, критичним аналізом та узагальненням праць вітчизняних та зарубіжних вчених, комплексним аналізом національного законодавства деяких країн ЄС та України.

Висновки дисертації містять головні наукові результати, отримані дисертантом особисто, синтезують накопичену у змісті інформацію відповідно до сформульованих у вступі загальної мети і конкретних завдань.

На підставі викладеного констатуємо, що дисертація Бацуци Віталія Михайловича на тему «Охорона прав на цифрові (віртуальні) активи» відповідає вимогам, які ставляться до дисертації та може бути рекомендована до разової спеціалізованої вченої ради для попереднього розгляду і захисту на здобуття ступеня доктора філософії.

Рецензент – *Доцентка кафедри цивільного права та процесу, кандидатка юридичних наук, доцентка Анікіна Г. В.* відзначила достатній фаховий рівень дисертаційного дослідження Бацуци Віталія Михайловича, виконаного на актуальну тему, істотне теоретичне і прикладне наукове обґрунтування висновків і пропозицій.

Правовий режим цифрових (віртуальних) активів останнім часом все більше перебуває у полі зору законодавців різних країн і Україна не є винятком. Прийнятий Закон України «Про віртуальні активи» наразі хоча й не набрав чинності, однак його значення для регулювання цивільного обороту в умовах масштабних процесів цифровізації різних сфер суспільного життя наразі важко переоцінити. Особливе значення має врегулювання питань, пов'язаних зі створенням та використанням різних видів цифрових активів, розпорядженням правами на них та їх охороною. Віртуальні токени, електронні гроші, криптовалюти, електронні фото та відео, аккаунти у різних соціальних мережах та онлайн платформах приклади широко поширених цифрових активів з якими їх власники на сьогодні пов'язують певну вартість.

Більше того, у випадку криптовалют ми можемо спостерігати сформовані ринкові відносини, які функціонують за визначеними правилами і ринкова вартість таких активів все більше визначається інтересом до них зі сторони визнаних світових інвестиційних компаній та корпорацій. Тому правові питання, пов'язані з охороною прав на цифрові (віртуальні) активи потребують подальшого наукового осмислення. Враховуючи активні процеси інтеграції українського законодавства у право ЄС означені питання мають надзвичайно важливе значення і в контексті регулювання фінансових зобов'язань, які виникають як у власників цифрових (віртуальних) активів, так і у суб'єктів, професійна комерційна діяльність яких пов'язана із такими активами, їх створенням, продажем, розміщенням на торговельних майданчиках

(наприклад, біржах) тощо. Усе сказане визначає актуальність дисертаційного дослідження Віталія Михайловича Бацуци «Охорона прав на цифрові (віртуальні) активи».

Результати дисертаційного дослідження є науково обґрунтованими, оскільки у роботі комплексно опрацьовано широкий спектр проблем щодо охорони прав на цифрові (віртуальні) активи.

Дисертант розробив та сформулював низку нових наукових положень та висновків, які відповідають критеріям наукової новизни і в сукупності вирішують конкретну наукову проблему. Автор детально аналізує погляди науковців і практиків, висловлює власну позицію, вдається до обґрунтованої критики поглядів дослідників, які, на його думку, є спірними. Рецензована робота є комплексним теоретико-прикладним дослідженням проблем правової охорони прав на цифрові активи.

Результати дисертаційної роботи спрямовані на внесення пропозицій щодо вдосконалення чинного цивільного законодавства України, діяльності законодавця в частині приведення національного законодавства у відповідність до міжнародних актів та права ЄС. Крім цього, з урахуванням реального стану речей у сфері створення і обігу цифрових активів автором пропонуються окремі рекомендації, які будуть корисними у роботі правозастосовчих та контролюючих органів (передусім, фіскальних), а також компаній, діяльність яких пов'язана із цифровими активами.

Зроблені в результаті дослідження висновки, пропозиції та рекомендації можуть використовуватися час підготовки підручників, науково-практичних коментарів до Цивільного кодексу України, Закону України «Про віртуальні активи», а також під час викладання навчальних дисциплін, таких як «Цивільне право», «Право інтелектуальної власності», «Цифрове право» та бути підґрунтям подальшого вивчення проблематики щодо створення і обігу цифрових (віртуальних) активів.

Не заперечуючи актуальність проведеного автором дослідження, наукову новизну, обґрунтованість і достовірність положень роботи, високий теоретичний рівень, необхідно зазначити, що окремі положення дисертаційної роботи Віталія Бацуци «Охорона прав на цифрові (віртуальні) активи» мають дискусійний характер, а деякі висновки потребують додаткової аргументації. Так, зважаючи на цифрову природу віртуальних активів, вбачається, що така їх ознака як наявність цифрового ідентифікатора все ж має важливе значення і мала б бути віднесена до фундаментальних ознак, адже саме такий ідентифікатор дозволяє визначити цифровий актив як такий у безмежному глобальному просторі цифрових активів щодо яких можуть виникати права. У роботі недостатньо приділено увагу дослідженню питання судового захисту цифрових активів та проблемам, які у зв'язку з цим виникають на практиці. Автором детально проаналізовано засади правового регулювання діяльності емітентів цифрових активів та відмежування їх від постачальників послуг. У

цьому контексті цікаво було б з'ясувати думку автора, щодо критеріїв розмежування вказаних суб'єктів. Заслуговує на увагу також питання щодо цивільно-правових способів захисту прав на цифрові (віртуальні) активи, які на думку автора є найбільш ефективними у випадку їх порушення, оспорювання та/або невизнання.

Висловлені зауваження суттєво не впливають на загальну позитивну оцінку дисертаційного дослідження Бацуци Віталія Михайловича, а мають дискусійний характер. Робота є цікавою, самостійною, завершеною працею. Оформлення дисертації відповідає встановленим вимогам.

Дисертація Бацуци Віталія Михайловича «Охорона прав на цифрові (віртуальні) активи» може бути рекомендована до разової спеціалізованої вченої ради для попереднього розгляду і захисту на здобуття ступеня доктора філософії з відповідної спеціальності.

В обговоренні дисертаційного дослідження взяли участь:

Доцентка кафедри цивільного права та процесу, кандидатка юридичних наук, доцентка Трач О. М., яка відзначила, що ознайомлення зі змістом наукового дослідження засвідчує, що автором для наукового пошуку обрано доволі актуальну тему. Це пов'язано із тим, що наразі в Україні здійснюється нормативна, адміністративна та технологічна розбудова обороту цифрових активів як об'єктів майнових цивільних прав.

Ступінь обґрунтованості та достовірності наукових положень, висновків і рекомендацій, які сформульовані в дисертації, підтверджені теоретичною та методологічною базою дослідження, критичним аналізом та узагальненням наукових праць, комплексним аналізом законодавства й міжнародної і вітчизняної судової практики в цій сфері.

Заслуговують уваги сформульовані у результаті проведеного дослідження нові положення, запропоновані особисто дисертантом, зокрема фундаментальні ознаки віртуальних активів та обґрунтування їх розуміння як нематеріальних активів; правові засади набуття та розпорядження майновими правами на цифрові активи в частині необхідності втілення в нормах Цивільного кодексу України (при посвідченні майнових прав на цифрові активи та факту їх переходу від одного власника (володільця) до іншого) вимог технологічного характеру; доктринальні засади набуття права власності та здійснення правочинів із цифровими активами у світлі наукового розроблення концепцій віртуальної власності та цифрової речі, зокрема в частині запровадження ефективних стандартів гарантування оборотності цифрових активів та підтвердження добросовісності володіння ними; підходи до правової та адміністративно-організаційної імплементації засад і способів захисту прав власників віртуальних активів до національної системи захисту прав споживачів, зокрема щодо здійснення авторизації (допуску на ринок) та

подальшого нагляду уповноважених державних органів за здійсненням операцій емітентами та постачальниками послуг щодо криптоактивів.

Перелік наукових праць здобувача й аналіз їхнього змісту засвідчують, що наукові результати, висновки та рекомендації дисертаційного дослідження досить повно викладено у вітчизняних наукових фахових виданнях, пройшли апробацію на науково-практичних конференціях.

Враховуючи вищевикладене, дисертація Бацуци Віталія Михайловича на тему «Охорона прав на цифрові (віртуальні) активи» відповідає вимогам, які пред'являються до дисертації, та може бути рекомендована до разової спеціалізованої вченої ради для попереднього розгляду і захисту на здобуття ступеня доктора філософії.

Доцентка кафедри цивільного права та процесу, кандидатка юридичних наук, доцентка Гарієвська М. Б. у своєму виступі підтримала попередніх доповідачів та акцентувала увагу на глибокому змісті авторських визначень і висновків. Відзначила, що дисертаційне дослідження є теоретично і практично значущим, оскільки стосується формулювання методологічних підходів до розуміння цифрових активів та їх нормативного регулювання. Підкреслила, що у процесі доповіді головних положень дисертаційного дослідження, а також під час відповідей на запитання Бацуца В. М. продемонстрував знання нормативних та доктринальних джерел, на підставі яких була підготовлена дисертаційна робота, вміння їх узагальнювати, аналізувати, формулювати власні висновки.

Мета та завдання дисертаційного дослідження сформульовані чітко та послідовно. Їх постановка та обґрунтованість дозволяють розкрити основний зміст теми. Об'єкт і предмет дисертаційного дослідження визначені відповідно до встановлених вимог.

Дисертація загалом справила позитивне враження, актуальність повністю підкреслена здобувачем, робота вирізняється якісною науковою новизною та є дійсно затребуваною практикою.

Таким чином, подане дисертаційне дослідження має закінчений вигляд. Його зміст має внутрішню логічну побудову.

У підсумку, дисертація Бацуци Віталія Михайловича на тему «Охорона прав на цифрові (віртуальні) активи» відповідає вимогам, які ставляться до дисертації, та може бути рекомендована до захисту в разовій спеціалізованій вченій раді за спеціальністю 081 Право.

Головуюча на засіданні – заступниця завідувачки кафедри цивільного права та процесу, кандидатка юридичних наук, доцентка кафедри цивільного права та процесу Якимчук С. О. зазначила у підсумку, що дисертація Бацуци В. М. відповідає вимогам, які ставляться до дисертацій, в тому числі вимогам, передбаченим пунктами пунктам 6, 7, 8, 9 Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої

ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року № 44 та може бути рекомендована до захисту на здобуття ступеня доктора філософії з галузі знань 08 Право за спеціальністю 081 Право у разовій спеціалізованій вченій раді.

За результатами обговорення дисертаційної роботи Бацуци Віталія Михайловича на тему «Охорона прав на цифрові (віртуальні) активи» присутні вирішили запропонувати

ВИСНОВОК

про наукову новизну, теоретичне та практичне значення результатів дисертаційного дослідження

Бацуци Віталія Михайловича

на тему «Охорона прав на цифрові (віртуальні) активи»,

поданої на здобуття ступеня доктора філософії
за спеціальністю 081 Право у галузі знань 08 Право

Актуальність теми дослідження. Процеси цифровізації суспільно-політичного та економічного життя сучасного глобалізованого світу є невід'ємною ознакою новітнього часу. Темпи їхнього перебігу, масштаби диференціації та проникнення в усі сфери людської взаємодії вже давно не викликають здивування, хоча в окремих державах досі мають місце спроби їх контролю чи обмеження. У демократичних суспільствах, навпаки, прослідковується наступний етап інтеграції реального та цифрового вимірів співіснування – унормування тих аспектів диджиталізації, що досі перебували поза межами правового регулювання. Безперечно, до предметів такої легітимації слід віднести й цифрові активи, які у своїй складності та багатоманітності давно становлять окремий сектор світової економіки, адже ринкова капіталізація одного лише ринку криптовалют (як одного з видів цифрових активів) станом на березень 2024 року становила 2,7 трильйона доларів США. Труднощів у їх правовій регламентації додають невизначеність самого об'єкта регулювання, його природи, ключових ознак, механізмів обігу та контролю, засад і підходів до оподаткування, порядку та принципів атрибуції цифровим цінностям визначеної вартості, наприклад грошової.

На цьому шляху вже помітні зрушення: у багатьох державах все більше зазнає правової регламентації ринок криптовалют та діяльність операторів, пов'язаних із функціонуванням блокчейн-платформ. На рівні ЄС Регламент Європейського парламенту і Ради № 2023/1114 від 31 травня 2023 року про ринки криптоактивів (Markets in Crypto-Assets Regulation, MiCA) покликаний створити новітню регуляторну структуру ЄС, забезпечити не лише

функціонування ринків криптоактивів, токенизацію традиційних фінансових активів і більш широке використання технології розподіленого реєстру (DLT) у фінансових послугах, але й належний рівень захисту споживачів і цілісності ринку, фінансової стабільності. Наразі Регламент лише починає імплементуватись у регуляторній практиці держав-членів ЄС та повинен пройти тест на предмет досягнення таких амбітних цілей.

Поступово приймаються й національні закони з відповідним предметом регулювання, які покликані охопити цифрові або віртуальні активи загалом, не обмежуючись криптовалютами. Не залишається осторонь й Україна. 17 лютого 2022 року Верховна Рада України, після опрацювання та підтримки пропозицій Президента України до попереднього тексту, прийняла Закон України «Про віртуальні активи», у преамбулі якого визначено, що він регулює правовідносини, які виникають у зв'язку з оборотом віртуальних активів в Україні, визначає права та обов'язки учасників ринку віртуальних активів, засади державної політики у сфері обороту віртуальних активів. Вказаним Законом закріплюється визначення віртуального активу як нематеріального блага, що є об'єктом цивільних прав, має вартість та виражене сукупністю даних в електронній формі.

Прийняття відповідного Закону, його активне обговорення громадськістю та різними професійними колами, зокрема і юристами та економістами, викликало суспільний резонанс під час підготовки законопроекту, що свідчать про важливість предмета регулювання Закону для української економіки, зв'язок з конкретними майновими інтересами численних груп зацікавлених осіб – від платформ, що адмініструють зберігання та обіг цифрових активів, до кінцевих вигодонабувачів і власників таких активів. На цьому етапі необхідним є послідовний та ґрунтовний науковий аналіз положень Закону, перспектив його інтеграції у вітчизняну правову систему та ефективності застосування на практиці в реаліях функціонування ринку цифрових активів. Уваги вимагає й зарубіжний досвід і, передусім, досвід ЄС – від підходів, сприйнятих у європейських та національних актах розвинених демократичних держав, до закріплених у документах міжнародних фінансових організацій термінологічних апаратів у світлі проблеми невизначеності сутності та обсягу не лише поняття цифрового чи віртуального активу, але й суміжних із ними криптовалют, токенів тощо.

Водночас окреслена проблематика зі зрозумілих причин досі є малодослідженою. Деякі аспекти цієї теми були предметом наукового дослідження у працях таких авторів, як: Г. В. Анікіна, О. М. Берназ-Лукавецька, Д. О. Білінський, С. Б. Булеца, О. М. Вінник, К. В. Горкун, С. Д. Гринько, С. О. Грицай, І. В. Давидова, А. Ю. Іщук, Д. А. Кобильнік, М. М. Коврига, С. Ю. Колодій, О. М. Кравченко, О. В. Кременський, А. А. Кудь, О. І. Кулик, О. В. Куриліна, М. П. Кучерявенко, Р. А. Майданик, А. А. Макурін, В. І. Нагнибіда, К. Г. Некіт, О. І. Никифорук, М. Р. Никонова, В. Я. Новицький,

Н. О. Патачиц, В. О. Пшеничний, М. А. Ребрик, М. Рехлицький, М. В. Савченко, Є. М. Смичок, О. В. Усатенко, В. А. Устименко, Д. К. Фартушна, В. М. Фица, Н. Ю. Філатова-Білоус, Є. О. Харитонов, О. С. Черних, О. Ю. Черняк, Т. В. Яцик та інших. При цьому питання комплексного наукового осмислення цифрового активу як об'єкта цивільних прав, зокрема й у світлі аналізу нормативного регулювання в державах-членах ЄС, та проблеми захисту майнових прав на цифровий актив є невивченими та потребують проведення самостійного дослідження на дисертаційному рівні.

У зв'язку з цим, вважаємо, що необхідність доктринального вивчення проблем цифрових активів як об'єктів цивільних прав, а отже, й засад функціонування ринку таких активів, дослідження аспектів їхньої цивільно-правової охорони та правового режиму, є своєчасним та необхідним у реаліях невідпущеної цифровізації української та світової економік. Крім цього, важливим є врахування зарубіжного досвіду розвинених європейських держав, де на нормативному рівні останні роки розвивається як категоріальний апарат, так і встановлюються тести і критерії оборотоздатності цифрових активів. Також для України в умовах триваючої війни це питання набуває великого значення, у зв'язку з необхідністю пошуку альтернативних джерел фінансування видатків державного бюджету за рахунок встановлення нових об'єктів оподаткування, якими є цифрові активи.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дисертація виконана відповідно до наукової теми кафедри цивільного права та процесу на 2017–2023 роки «Актуальні питання правового регулювання особистих немайнових та майнових відносин у контексті приведення законодавства України до європейських стандартів» (державний реєстраційний номер 0117U000105, що є складовою частиною наукової теми Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова на 2017–2026 роки (державний реєстраційний номер 01178U000103).

Тема дисертації затверджена на засіданні вченої ради Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова 25 жовтня 2021 року, протокол № 3 (зі змінами від 30 серпня 2023 року, протокол № 2).

Мета і завдання дослідження. *Мета* дисертаційного дослідження полягає в розробленні науково-теоретичної концепції охорони прав на цифрові (віртуальні) активи в сучасному цивільному праві України з урахуванням права ЄС та законодавства зарубіжних країн, а також формування на цій основі наукових висновків та пропозицій до чинного законодавства України.

Для досягнення вказаної мети сформульовано такі *задачі* наукового дослідження:

- визначити сутність та складові елементи правової природи цифрових активів;
- здійснити науково-прикладну категоризацію цифрових активів загалом, криптоактивів та токенів;

- розкрити засадничі властивості цифрових активів як об’єктів цивільних прав за законодавством ЄС та держав-членів ЄС, встановити умови їхньої оборотоздатності;
- дослідити засади та перспективи нормативного регулювання обігу цифрових активів в Україні;
- запропонувати підходи до вдосконалення правового режиму цифрових активів за українським законодавством;
- визначити особливості набуття та розпорядження майновими правами на цифрові активи;
- встановити особливості звернення до способів цивільно-правового захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав на цифрові активи на сучасному етапі.

Об’єктом дисертаційного дослідження є цивільні відносини, пов’язані з охороною прав на цифрові (віртуальні) активи.

Предметом дисертаційного дослідження є наукові погляди, ідеї, концепції, положення законодавства України та держав-членів Європейського Союзу, а також правозастосовча практика з питань охорони прав на цифрові (віртуальні) активи.

Методи дослідження обрані, виходячи з поставленої у роботі мети та завдань дослідження, із урахуванням його об’єкта та предмета. Інструментальною основою дослідження, використання якої покликано забезпечити його наукову обґрунтованість та об’єктивність, текстуальну послідовність та логічну зв’язність, слугував значний комплекс загальнонаукових та спеціально-юридичних методів. Серед них чільне місце традиційно посідав *діалектичний метод*, використання якого сприяло всебічному та еволюційно обумовленому визначенню ключових правових категорій дисертаційної роботи: «цифровий актив», «технологія розподіленої книги», «криптоактив», «токен» та інших, – зважаючи на контекст їх застосування на нормативному рівні та у світлі наукового осмислення, а також вивченню темпорального становлення сучасних способів та механізмів здійснення цивільних прав і обов’язків на цифрові активи в Україні, ЄС та інших державах (у всіх розділах дисертаційної роботи); *порівняльно-правовий* – як фундаментальний метод під час здійснення порівняльного аналізу підходів до нормативного регулювання обігу цифрових активів на рівні права ЄС та держав-членів ЄС (у підрозділі 2.1), а також при формулюванні шляхів удосконалення та оптимізації механізмів регламентації обігу цифрових активів в Україні із використанням вивченого зарубіжного досвіду (у підрозділі 2.2); *догматичний та формально-логічний методи* застосовувалися для вироблення внутрішньо несуперечливих та відповідних реальності дефініцій описуваних явищ правової та технологічно-економічної дійсності, з урахуванням суто юридичних та фінансово-правових аспектів проблематики (у підрозділах 1.1, 1.2); для виконання означених та інших наукових завдань дослідження також

використовувався метод *функціонального аналізу*, що також допоміг встановити особливості набуття та розпорядження майновими правами на цифрові активи за сучасного стану теоретичного осмислення і правового регулювання (у розділі 1, підрозділі 2.3); широко застосовувалися також методи *аналізу та синтезу*. Звернення до *техніко-юридичного* методу дозволило сформулювати низку пропозицій щодо вдосконалення законодавства України з питань регулювання обороту та здійснення майнових прав на цифрові активи.

Під час виконання дисертаційного дослідження використано також інші наукові методи у їхніх взаємозв'язку та взаємозалежності, що було спрямовано на забезпечення всебічності, повноти та практичної цінності отриманих висновків і результатів, пропонуваніх змін до цивільного законодавства України (*методи індукції, дедуції, логіко-юридичний метод* та інші).

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що дисертаційна робота є першим в Україні комплексним дослідженням правової природи цифрових (віртуальних) активів як об'єктів цивільних прав та засад їхнього обороту. За результатами дослідження, сформульовано і обґрунтовано низку важливих теоретичних та практичних наукових положень, рекомендацій і узагальнень, що виносяться на захист, зокрема:

уперше:

1) доведено, що фундаментальними ознаками віртуальних активів є електронна форма їхнього вираження та можливість атрибуції цифровому активу певної економічної майнової цінності (отримання вигоди від їх використання, поширення, передачі прав на них тощо), а не їхня пов'язаність із блокчейн-технологіями та наявність унікального ідентифікатора, які притаманні передусім криптовалютам як одному з видів цифрових активів; при цьому механізми формування зазначеної цінності є унікальними, оскільки не встановлюються національними банками або іншими державними регуляторами, а формуються децентралізовано за ринковими принципами;

2) обґрунтовано необхідність зміни закріпленого в Законі України «Про віртуальні активи» підходу щодо поділу цифрових активів на забезпечені та незабезпечені шляхом його зміни не лише в понятійному аспекті, але й через розширення вимог до здійснення операцій з цифровими активами, залежно від їхніх виду та фінансової природи. Зокрема, варто засновуватися на розмежуванні криптоактивів та їхніх різновидів, залежно від використання інших активів для стабілізації їхньої вартості чи відсутності цієї операції; технологічних особливостях їх виникнення та поширення і природі економічного використання, із розширенням обсягу регулювання через включення інших видів цифрових активів, зокрема тих, що не базуються на технології розподіленої книги (реєстру) чи подібних технологіях;

3) сформульовано засади правового регулювання діяльності емітентів цифрових активів та відмежування їх від постачальників послуг, пов'язаних з обігом цифрових активів з урахуванням відмінного правового статусу емітентів,

вимог до надання контролюючими органами дозвільних документів для ведення ними відповідних видів підприємницької діяльності, фінансово-правових вимог та комунікаційних обов'язків під час здійснення емітентами транзакцій із власниками прав на цифрові активи;

удосконалено:

4) розуміння цифрових активів як нематеріальних активів, яким притаманні основні та додаткові характеристики; до основних належать відсутність матеріальної форми, можливість ідентифікації, отримання майнової вигоди; до додаткових належать можливість автоматичного виконання і закодування відомостей про права та обов'язки безпосередньо в цифрових активах, їхнє вільне переміщення у різних децентралізованих системах, взаємодія з іншими цифровими активами. Стосовно криптовалют та інших активів, заснованих на технології блокчейну – також керуваність за допомогою криптографічних ключів, необхідних для доступу до активів і підписання транзакцій, ініціювання передачі активів (тобто спеціальний порядок авторизації доступу до таких активів та передачі прав на них);

5) підхід, за якого у фінансово-правовому аспекті принципи правового регулювання обігу цифрових активів повинні ґрунтуватися на досягненні мети узгодження цілей діяльності та інтересів організацій, які пов'язані із криптоактивами загалом та криптоактивами як фінансовими інструментами, з наявним регулюванням для гармонізації регуляторних стандартів на основі ризику. У зв'язку з цим, криптоактиви, які є фінансовими активами або пропонуються відповідними компаніями як фінансові послуги та відповідна діяльність, повинні підлягати фінансовому регулюванню та контролю, а не лише загальному цивілістичному регулюванню у сфері цифрових активів; обов'язковою умовою при цьому мають бути взаємні специфічні договірні зобов'язання між відповідним майданчиком розміщення криптоактивів та їхнім власником;

б) правові засади набуття та розпорядження майновими правами на цифрові активи в частині необхідності втілення в нормах ЦК України (при посвідченні майнових прав на цифрові активи та факту їх переходу від одного власника (володільця) до іншого) вимог технологічного характеру, шляхом розширення переліку можливих способів верифікації транзакцій та ідентифікації сторін правочину через впровадження механізмів, які можуть функціонувати *ad hoc* стосовно конкретного активу, який не обертається в системі, а існує як унікальний об'єкт майнових прав;

дістало подальшого розвитку:

7) доктринальні позиції щодо засад набуття права власності та здійснення правочинів із цифровими активами у світлі наукового розроблення концепцій віртуальної власності та цифрової речі, зокрема в частині запровадження ефективних стандартів гарантування оборотності цифрових активів та підтвердження добросовісності володіння ними;

8) обґрунтування методологічного спрямування мети правового регулювання цифрових активів, залежно від його рівнів: у випадку законодавчого та підзаконного рівнів метою має бути юридизація та легалізація цифрових активів як таких, а також основні засади їх обороту та правової охорони і захисту; на рівні локальних актів комерційних суб'єктів, діяльність яких пов'язана з обігом цифрових активів (у т.ч. криптобірж) мета пов'язана із прикладними, функціональними завданнями їх обліку, обігу та гарантування безпеки доступу до них і автентифікації їхніх правоволодільців; водночас на всіх рівнях мають враховуватись наявні технологічні концепції, що визначають електронну та інформаційну сутність і цінність цих активів;

9) підходи до правової та адміністративно-організаційної імплементації засад і способів захисту прав власників віртуальних активів до національної системи захисту прав споживачів, зокрема щодо здійснення авторизації (допуску на ринок) та подальшого нагляду уповноважених державних органів за здійсненням операцій емітентами та постачальниками послуг щодо криптоактивів.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що результати дослідження, сформульовані висновки, пропозиції та рекомендації можуть бути використані:

- у науково-дослідній сфері – як базис для подальших наукових досліджень цивільно-правової природи цифрових активів та механізмів охорони прав на них в Україні та державах-членах ЄС;

- у нормотворчому процесі – сформульовані у дисертації висновки щодо вдосконалення чинного національного законодавства можуть стати основою для внесення змін до законів України «Про віртуальні активи», «Про ринки капіталу та організовані товарні ринки», «Про валюту і валютні операції», «Про захист прав споживачів» та інших актів;

- у правозастосовній діяльності – положення дисертаційного дослідження сприятимуть забезпеченню єдності розуміння і правильного застосування норм, які регулюють цивільно-правові аспекти виникнення та розпорядження правами на цифрові активи, а також встановленню усталених підходів до їх захисту в судовій практиці;

- у навчальному процесі – при підготовці відповідних розділів підручників і навчальних посібників з цивільного права, інформаційного права та викладанні цих дисциплін (*Акт про реалізацію результатів наукових досліджень Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова від 17 травня 2024 року*).

Особистий внесок здобувача. Дисертаційне дослідження виконано самостійно, сформульовані в ньому положення та висновки обґрунтовані на основі особистих досліджень автора. Наукова новизна одержаних результатів дослідження отримана особисто.

Апробація результатів дисертації. Основні теоретичні положення та

результати дисертаційного дослідження оприлюднено на таких міжнародних науково-практичних конференціях: «Правові, управлінські та економічні засади розбудови європейських цінностей в Україні» (м. Хмельницький, 22 травня 2022 року), «Сучасні виклики для приватного права України: європеїзація, диджиталізація, війна» (м. Київ – м. Хмельницький, 21 грудня 2023 року), «Modern research in science and education» (м. Чикаго, США, 8–10 лютого 2024 року).

Публікації. Основні висновки, пропозиції та рекомендації, викладені у дисертаційному дослідженні, знайшли відображення у 7 публікаціях, з яких 4 наукові статті, опубліковані у фахових виданнях України, 3 тез доповідей на науково-практичних конференціях.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, двох розділів, які містять п'ять підрозділів, висновків та списку використаних джерел. Загальний обсяг дисертації становить 195 сторінок, обсяг основного тексту дисертації – 146 сторінок. Список використаних джерел містить 238 найменувань на 28 сторінках. Додатки викладено на 5 сторінках.

Наукові праці, в яких опубліковані основні результати дисертації:

1. Бацуца В. М. До питання встановлення правової природи цифрових активів у сучасному цивільному праві. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Юриспруденція»*. 2022. № 55. С. 32–35. URL : <https://www.vestnik-pravo.mgu.od.ua/archive/juspradenc55/7.pdf>. DOI: 10.32841/2307-1745.2022.55.7.

2. Бацуца В. М. Проблеми охорони прав на цифрові активи у світлі останніх законодавчих ініціатив. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Юриспруденція»*. 2023. № 66. С. 66–69. URL : <https://www.vestnik-pravo.mgu.od.ua/archive/juspradenc66/16.pdf>. DOI: 10.32782/2307-1745.2023.66.14.

3. Бацуца В. М. До питання особливостей набуття та розпорядження майновими правами на цифрові активи. *Юридичний вісник*. 2023. № 6. С. 153–162. URL : http://yurvisnyk.in.ua/v6_2023/20.pdf. DOI: 10.32782/yuv.v6.2023.18.

4. Бацуца В. М. Сучасний стан та перспективи правового регулювання обігу цифрових активів в Україні. *Університетські наукові записки*. 2023. № 6(96). С. 77–93. URL : https://unz.univer.km.ua/article/view/96_77-93. DOI: 10.37491/UNZ.96.6.

5. Бацуца В. М. Загальні підходи до нормативного врегулювання поняття цифрових активів у законодавстві Сполучених Штатів Америки. *«Правові, управлінські та економічні засади розбудови європейських цінностей в Україні»*. Збірник тез Міжнародної науково-практичної конференції (м. Хмельницький, 22 травня 2022 року). Хмельницький : Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова, 2022. С. 67–69.

6. Бацуца В. Загальні засади типологізації цифрових активів. *Сучасні виклики для приватного права України: європеїзація, диджиталізація, війна*. Матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Київ–Хмельницький, 21 грудня 2023 р.). Київ : НДІ приватного права ім. Ф. Г. Бурчака НАПрН України, 2023. С. 84–88. 1 електрон. опт. диск (CD-R).

7. Бацуца В. М. Підходи до правового регулювання обігу цифрових активів: досвід Німеччини. *Modern research in science and education*. Proceedings of the 6th International Scientific and Practical Conference (Chicago, USA, 8–10 February, 2024). Chicago, USA: BoScience Publisher. 2024. P. 533–538. 548 p. URL : <https://sci-conf.com.ua/wp-content/uploads/2024/02/MODERN-RESEARCH-IN-SCIENCE-AND-EDUCATION-8-10.02.24.pdf>.

Оцінка мови та стилю дисертації. Дисертація написана грамотною українською мовою, стиль викладення матеріалу відповідає прийнятому в науковій літературі.

Відповідність дисертації науковій спеціальності. Дисертація Бацуци Віталія Михайловича на тему «Охорона прав на цифрові (віртуальні) активи» відповідає галузі знань 08 Право спеціальності 081 Право.

Відсутність порушень академічної доброчесності. Дисертаційне дослідження містить посилання на згадані автором у тексті джерела інформації при використанні ідей, розробок, тверджень, дотримано положення законодавства про авторські права, надано повну та достовірну інформацію про результати наукової діяльності, а також використані методи дослідження. Вказане дозволяє зробити висновок про дотримання дисертантом вимог академічної доброчесності.

Рекомендація дисертації до захисту. Дисертаційна робота Бацуци Віталія Михайловича є першим в Україні комплексним дослідженням правової природи цифрових (віртуальних) активів як об'єктів цивільних прав та засад їхнього обороту. Водночас дисертації притаманні окремі спірні моменти. Щодо неї може бути висловлено окремі недоліки, які, однак, не впливають на якість розкриття теми роботи та загальну позитивну оцінку.

У ході вивчення як дисертаційного дослідження, так і наукових публікацій фактів порушень академічної доброчесності не виявлено. Дисертаційна робота Бацуци Віталія Михайловича є оригінальною, самостійно виконаною науковою працею.

Дисертація Бацуци Віталія Михайловича на тему «Охорона прав на цифрові (віртуальні) активи» відповідає вимогам Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах), затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 року № 261 (зі змінами і доповненнями), пунктам 6, 7, 8, 9 Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого

постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року № 44, та може бути рекомендована до захисту в разовій спеціалізованій вченій раді за спеціальністю 081 Право.

УХВАЛЕНО:

1. Затвердити висновок про наукову новизну, теоретичне та практичне значення результатів дисертаційного дослідження Бацуци Віталія Михайловича на тему «Охорона прав на цифрові (віртуальні) активи», поданого на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 Право у галузі знань 08 Право.

2. Констатувати, що за актуальністю, ступенем новизни, обґрунтованістю, науковою та практичною цінністю здобутих результатів дисертація Бацуци Віталія Михайловича на тему «Охорона прав на цифрові (віртуальні) активи» відповідає спеціальності 081 Право та вимогам Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах), затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 року № 261 (зі змінами і доповненнями), пунктам 6, 7, 8, 9 Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року № 44.

3. Рекомендувати дисертацію Бацуци Віталія Михайловича на тему «Охорона прав на цифрові (віртуальні) активи» до захисту на здобуття ступеня доктора філософії у разовій спеціалізованій вченій раді за спеціальністю 081 Право.

Професорсько-викладацький склад кафедри цивільного права та процесу, кафедри міжнародного та європейського права, запрошені науково-педагогічні працівники з правом голосу, проголосували одногосно:

«за» – 19; «проти» – немає; «утримались» – немає.

Головуюча на засіданні:

кандидатка юридичних наук, доцентка,
заступниця завідувачки кафедри цивільного права та процесу
Хмельницького університету управління та права
імені Леоніда Юзькова

Світлана ЯКИМЧУК

